

RESEARCH ARTICLE – VÝZKUMNÝ ČLÁNEK

**Nápisové prsteny z pohřebiště ve Zbečně
a hradiště Dřevíč na Rakovnicku**

Inscription rings from Zbečno cemetery and Dřevíč hillfort
in the Rakovník region, Czech Republic

Jana Bezáková – Kateřina Blažková – Dalibor Havel –
Daniela Urbanová – Věra Šlancarová – Zdeněk Šámal – Jiří Šneberger

The paper presents three new finds of brass inscription rings from two sites: a complete ring with an inscription in Romanesque majuscule of the turn of the 12th and 13th centuries found in one of 123 graves at the early medieval cemetery in Zbečno and fragments of two inscription rings from systematic metal detector prospecting at the Dřevíč hillfort. Readings of the inscriptions and their possible interpretations are presented. All three rings show identical elements – production by casting, decoration by imitation of pearl string, and script. The text on the completely preserved ring from Zbečno (JBVN EST IĖ H GLIA BN ESTO) is largely identical to the text on the fragment of ring 2 from Dřevíč (BN ES A). This fact seems to indicate the existence of a jewellery workshop that produced rings in series. The comparison of the fragments of two inscription rings from the Dřevíč hillfort with the complete inscription ring from the cemetery in Zbečno has prompted a previously unconsidered and all the more important connection between the two sites. The very rare finds of inscription rings in a burial context from the 11th–13th centuries suggest that the buried persons belonged to a narrow circle of the contemporary elite.

inscription ring – Roman majuscule script – sacral inscription – *nomina sacra* – grave find – Zbečno – Dřevíč

Příspěvek představuje tři nové nálezy mosazných nápisových prstenů ze dvou lokalit: kompletní prsten s nápisem v románské majuskulí přelomu 12. a 13. století nalezený v jednom ze 123 hrobů na raně středověkém kostrovém pohřebišti ve Zbečně a fragmenty dvou nápisových prstenů ze systematických detektorových prospekcií na hradišti Dřevíč. Předloženo je čtení nápisů a jejich možné interpretace. Všechny tři nalezené prsteny vykazují shodné prvky – výroba litím, zdobení perlou a užití písma. Text na kompletně dochovaném prstenu ze Zbečna (JBVN EST IĖ H GLIA BN ESTO) se z větší části shoduje s textem dochovaným na zlomku prstenu 2 z Dřevíče (BN ES A). Tento fakt zřejmě naznačuje existenci šperkařské dílny, která prsteny vyráběla sériově. Srovnání fragmentů dvou nápisových prstenů z hradiště Dřevíč s nálezem kompletního nápisového prstenu z pohřebiště ve Zbečně přineslo indicie pro dosud neuvažované, o to důležitější propojení těchto dvou lokalit. Velmi vzácné nálezy nápisových prstenů v pohřebním kontextu z 11.–13. století naznačují příslušnost pohřbených osob k úzkému okruhu dobové elity.

nápisový prsten – románské majuskulní písmo – sakrální nápis – *nomina sacra* – hrobový nález – Zbečno – Dřevíč

Úvod

V roce 2020 proběhl záchranný archeologický výzkum při výstavbě kanalizace ve Zbečně (okr. Rakovník), který ve dvou etapách zachytil v centru obce v okolí kostela sv. Martina kostrové hroby raně středověkého pohřebiště. V některých z nich se kromě chronologicky citlivých mincovních nálezů vyskytovaly také osobní ozdoby a šperky, jejichž datace se pohybuje od konce 12. do pol. 13. století. Kromě bronzových záušnic a náušnic šlo

především o prsteny, mezi nimiž vynikal exemplář s nápisem, který je předmětem tohoto příspěvku. V témže roce proběhla rovněž pravidelná detektorová prospekce dlouhodobě sledované orané plochy hradiště Dřevíč (k. ú. Kozojedy, okr. Rakovník), která přinesla kromě jiného fragmenty dvou prstenů s nápisy.

Vzhledem k podobnému provedení tří nápisových prstenů ze Zbečna a Dřevíče proběhla jejich paleografická analýza společně. Nález prstenu s nápisem z prostředí, jež časově i prostorově navazuje na existenci přemyslovského loveckého dvorce ve Zbečně, je díky své výjimečnosti v daném období 12. – pol. 13. století sám o sobě unikátní, významná podobnost s prsteny z přemyslovského hradiště Dřevíč pak nastoluje otázku možného společného původu prstenů a jejich nositelů. Funkce hradiště Dřevíč jako správního centra v tomto období na základě ubývajících nálezů a mizejících písemných zpráv upadala. Ve Zbečně se i po zániku loveckého dvorce pohřbívalo v nejbližším okolí kostela. Předpokládáme, že i fragmenty prstenů z Dřevíče souvisí s pohřbíváním u kostela, který je doložen nálezy pohřbů s kamennými stélami s křížem z 1. poloviny 13. století (*Knor 1950a; 1950b*).

Záchranný archeologický výzkum raně středověkého pohřebiště ve Zbečně

Historické jádro Zbečna s původně románským kostelem sv. Martina a návsi zaujímá výhodnou polohu na úzké říční terase vymezené ze západu meandrem Berounky a z východu (a jihu) strmým svahem stoupajícím k vrchu Pěňčina. Severní přirozenou hranu sídelního prostoru tvoří levobřežní přítok Berounky, potok Klíčava. Mezi nejnovější doklady pravěkého osídlení této polohy patří nálezy drobné mezolitické industrie a nálezy z doby laténské z výzkumu v roce 2020 (*Bezáková et al. 2021b*). Okolní hluboké lesy bohaté na zvěř byly důvodem pro vznik přemyslovského loveckého dvorce, který zmiňuje Kosmas (*Bretholz 1923, I, 35*) k roku 1003 a následně i vsi, jejíž populace byla na přelomu 12. a 13. stol. pohřbívána v prostoru dnešní návsi. O existenci a významu zdejšího přemyslovského dvorce vypovídá známý honosný železný bronzem plátovaný jezdecký třmen severského původu z 11. století reprezentující knížecí prostředí, který byl nalezen v okolních lesích na konci 19. století (*Sklenář 2003, 9–33*).

Záchranný archeologický výzkum ve Zbečně vyvolaný výstavbou kanalizace proběhl ve dvou hlavních etapách, v zimě a na jaře (17. 1. – 20. 4.) 2020 a na podzim (7. 10. – 20. 11.) téhož roku. V centru obce byly pod vrstvou novověkých navážek patrně nejvýš položené pozůstatky středověkých hrobových jam. Nejhlubší dna hrobových jam dosahovala hloubky 160–180 cm. Vzhledem k orientaci hrobů ve směru východ–západ a převážné orientaci kanalizačních výkopů ve směru jihovýchod–severozápad, byla většina hrobů prozkoumána jen omezeně v rozmezí 80–110 cm šířky výkopu. Zachyceno bylo celkem 123 hrobů a větší množství dislokovaných skeletů či jejich částí, jež nebylo možné spojit s konkrétními hroby (*Obr. 1*).

Pohřební ritus nevybočuje z konvencí křesťanského ritu přelomu 12. a 13. stol. Ve všech případech se jednalo o kostrový pohřeb v poloze na zádech a s hlavou směřující k západu. Část hrobů byla překryta kamenným náhrobníkem. Častým jevem bylo kamenné obložení a v menší míře byly zaznamenány zbytky dřevěných rakví. Artefakty lze rozdělit do dvou kategorií. První tvoří záměrně uložené předměty osobní povahy, zejména šperky a současní krojů zemřelých, jež byly v největší míře zastoupené bronzovými záušnicemi (28 ks),

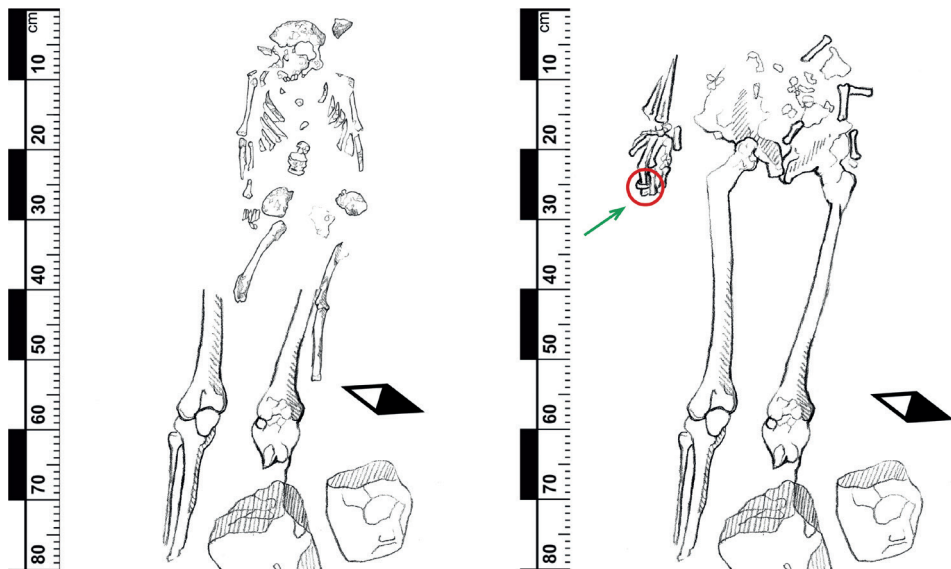

Obr. 1. Situační plán pohřebiště vez Zbečně, jarní a podzimní fáze (úprava katastrální mapy P. Pulawski).

dále prsteny z barevných kovů (10 ks, 1 ks zatím neurčen), pozůstatky textilních stuh (2 ks), keramickou figurkou beránka (1 ks) a též záměrně uloženými mincemi (5 ks). Další kategorií jsou předměty druhotně přemístěné, které se nacházely v hrobových zásypech bez vazby na daný pohřeb. Nejpočetněji je zastoupena raně středověká až novověká keramika, soubor železných předmětů a překvapivě i mezolitická mikrolitická štípaná industrie (46 ks).

Charakter archeologické evidence v liniových výkopech umožnil pouze rámcové vymezení rozsahu pohřebiště. Největší kumulace pohřbů se projevila v severní části návsi před Hostincem u Šebků č. p. 110 (54 hrobů) a dále před Hamousovým statkem č. p. 22 a sousedním stavením č. p. 21 (69 hrobů). Linie hrobů končí zhruba na úrovni kostela sv. Martina, dále severním směrem intenzita pohřbívání slábne. V místech dnešní fary již pohřby nebyly zaznamenány.

Pro datování zbečenského pohřebiště je důležitá typologie záušnic a mincovní nálezy. Větší průměr a dobře patrné esovitě zakončení záušnic řadí pohřebiště do konce 12. až 1. poloviny 13. století (viz Borkovský 1956; Krumphanzlová 1974; Hasil 2010). Nejstarším mincovním nálezem je měděný postříbřený český denár knížete Bedřicha (vládl 1172–1173, 1178–1189). Mincovní soubor dále obsahuje jeden míšeňský brakteát a dva střední brakteáty, které však zatím nelze datovat přesněji než do průběhu 13. století (Schneider – Smíšek 2023).

Obr. 2. Zbečno, hrob 82 B. Kostra kojence byla uložena na ostatcích dospělého jedince s prstenem na prostředníčku pravé ruky (kresba B. Bestová).

Hrob 82 B s nápisovým prstenem

Hrob 82 B byl odkryt pod tělesem silnice před Hamousovým statkem č. p. 22. Výkop byl široký 80 cm. V hloubce 115 cm od povrchu se nacházel dětský pohřeb 82 A – kostra kojence, jež byla uložena na ostatcích dospělého jedince v rozmezí hrud' dospělého (lebka dítěte) až kolenní kloub dospělého (chodidla dítěte) (Obr. 2).

Dospělý jedinec mohl být prozkoumán pouze omezeně, jelikož lebka, krk, část trupu a část horních i dolních končetin se nacházely mimo výkop pod silnicí. Vyzvednuta byla pouze spodní část kostry, navíc značně narušená kořenovým systémem nedalekých lip, což neumožnilo blíže odhadnout pohlaví pohřbeného při následném antropologickém šetření. Kostra byla obložena několika kameny, jež byly situovány přímo na dolní levé končetině, a menší kumulace kamenů se nacházela na horní levé končetině. To vede k domněnce, že byly původně umístěny na víku rakve pravděpodobně společného hrobu dospělého jedince a dítěte. Přestože se nepodařilo antropologickým šetřením pohlaví dospělého jedince odhadnout, menší výška dospělého jedince (154–162 cm) a společný hrob s kojencem naznačují, že se mohlo jednat spíše o ženu (Online příloha 1). Na prostředníčku pravé ruky kosterních pozůstatků dospělého jedince byl nalezen dobře zachovaný mosazný prsten (prsten 1) s čitelným nápisem (průměr 1,8 cm, váha 1 g; Obr. 3).

Obecná charakteristika prstenů ze Zbečna

Celkem deset prstenů nalezených během záchranného výzkumu ve Zbečně v roce 2020 pochází z devíti hrobů (H 07, H 68, H 69, H 76, H 78, H 82 B, H 91, H 100, H 104) a všechny byly vyrobeny z barevných kovů. Způsob zpracování, použitý materiál, tj. absence drahých kovů odpovídají spíše venkovskému prostředí daného období, nicméně početnější

Obr. 3. Zbečno, hrob 82 B. Nápisový prsten 1 na prostředníčku pravé ruky *in situ* (foto: archiv Muzea T. G. M. Rakovník).

Obr. 4. Fotografie prsten 1, Zbečno, hrob 82 B. (foto: archiv Muzea T. G. M. Rakovník).

zastoupení těchto osobních šperků, a především ojedinělého nápisového prstenu nemá v českém prostředí srovnání. V souboru jsou zastoupeny prsteny tyčinkové, tordované, páskové s rytými jednoduchými ornamenty, páskový se štítkovým rozšířením, prsten s trychtýřovitou výložkou a modrým skleněným kamínkem a již zmíněný prsten s litým reliéfem latinského písma (Obr. 4).

Antropologické určení (*Online příloha 1*) komplikovala špatná zachovalost kosterních ostatků, i tak byla pozorována určitá vazba prstenů na hroby s ohledem na pohlaví, věk a pozici na pohřbených jedincích (*Schmidt 1992*, 9–66). Antropologický odhad pohlaví byl možný pouze ve dvou případech, a to v hrobech 68 a 69. Jednalo se o ženy, což podporuje i záušnice ve výbavě hrobu 69. Také hroby 76 a 100 obsahovaly záušnice, lze se tedy odůvodněně domnívat, že šlo rovněž o ženské hroby (*Tab. 1*).

Celkově lze konstatovat, že pět prstenů ve čtyřech hrobech s vysokou pravděpodobností pochází ze ženských hrobů. Většina prstenů byla nalezena na pravé ruce (8), jeden na levé (hrob 91B) a v jednom hrobu se objevily dva prsteny po jednom na každé ruce (hrob 69).

Nálezy fragmentů nápisových prstenů z hradiště Dřevíč

Opevněná poloha na náhorní plošině opukového masivu Džbán v severní části okresu Rakovník, zvaná pomístním jménem Na Dřevíči, je známou archeologickou polykulturní

Číslo hrobu	Prsteny/ks	Pozice prstenů	Záušnice/ks	Pohlaví antrop./Odhad věku antrop.
hrob 07	1	pravá strana	0	neodhadnuto/ <i>infans</i>
hrob 68	1	pravá strana	0	žena/ <i>adultus/maturus</i>
hrob 69	2	pravá strana levá strana	1	žena/ <i>adultus</i>
hrob 76	1	pravá strana	3	neodhadnuto/neodhadnuto
hrob 78	1	pravá strana	0	neodhadnuto/ <i>infans</i>
hrob 82 B	1	pravá strana prostředníček	0	neodhadnuto/ <i>adultus</i>
hrob 91 B	1	levá strana	0	neodhadnuto/neodhadnuto
hrob 100	1	pravá strana	4	neodhadnuto/ <i>juvenis</i>
hrob 104	1	pravá strana	0	neodhadnuto/ <i>adultus</i>

Tab. 1. Pozice prstenů a antropologický odhad pohlaví a stáří koster s prsteny v hrobech ve Zbečně.

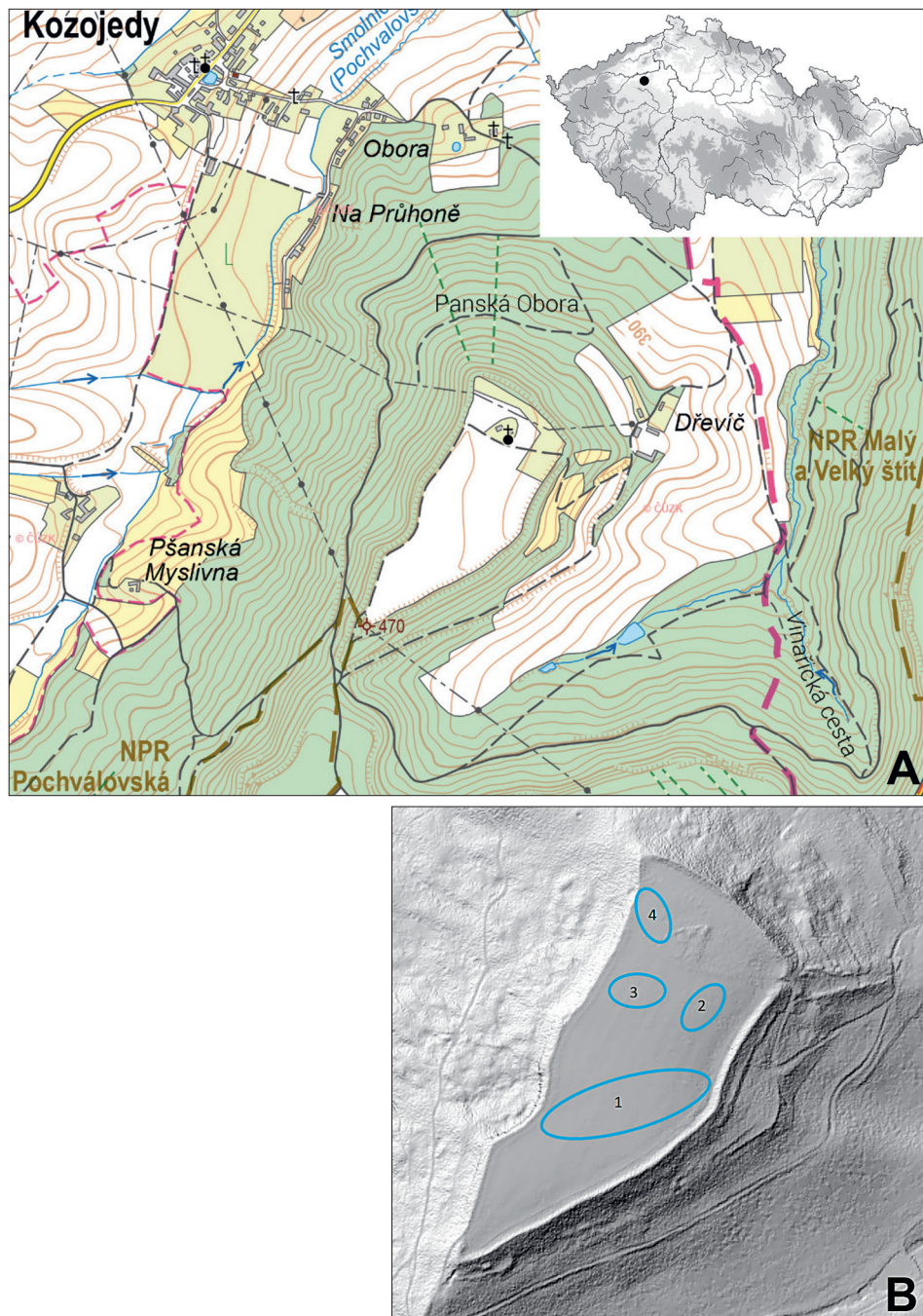
lokalitou a zapsanou kulturní památkou. Význam hradiště pro širší území než je Rakovnícko a sousední Lounsko, ukazují starší, ale i nejnovější nálezy, jež dokumentují průběžné osídlení lokality od mladší doby kamenné po pozdní středověk (Bezáková *et al.* 2021a). Hradiště je od roku 2010 systematicky monitorováno v souvislosti se zemědělskými pracemi. Nedávné povrchové prospekce přinesly nová zásadní zjištění o významu a charakteru lokality v průběhu celého pravěku i v raném středověku s doklady přítomnosti elit. V souvislosti s kácením lesního porostu za účelem vytváření a udržování průseků pod elektrickým vedením jsou rovněž sledovány boční svahy pod hradištěm¹.

Průzkumy hradiště z roku 2020 a 2021 a nálezy nápisových prstenů

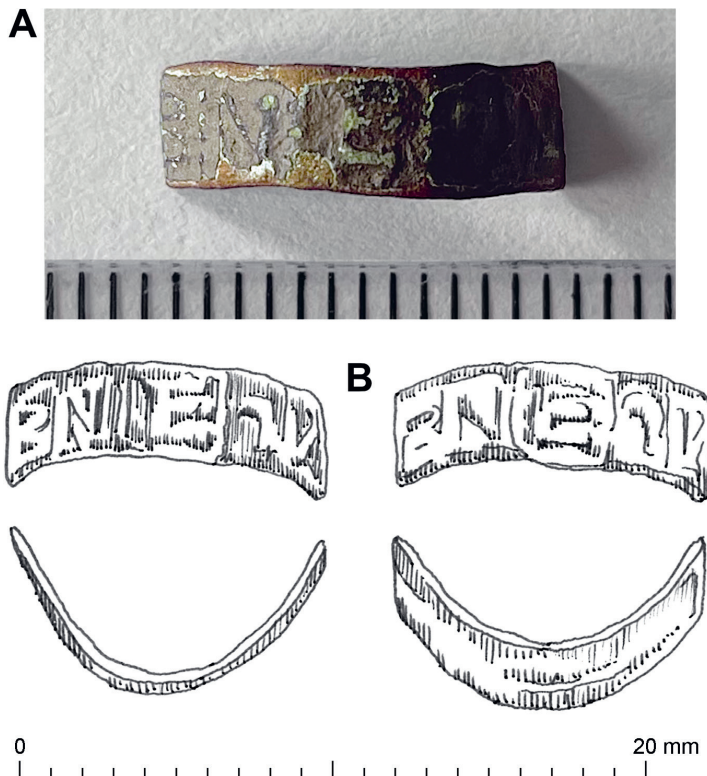
V první části roku 2020 proběhl jak na orané jižní (více jak dvě třetiny polohy), tak zatravněné severní části hradiště geofyzikální průzkum pod vedením R. Křivánka (Archeologický ústav AV ČR, Praha), jehož kompletní výsledky budou v budoucnu publikovány. Systematické detektorové průzkumy pod vedením archeologického oddělení Muzea T. G. M. Rakovník kolem kaple sv. Václava a hájovny v severní části hradiště prováděné od listopadu 2020, kdy byla dosavadní louka poprvé zorána, přinesly řadu nálezů s jasnou převahou období raného středověku (mince, záušnice). Nálezy z ostatních období pocházejí zejména z okrajů obdělávaného pole (zatím nepublikováno). Většina detektorovým průzkumem získaných nálezů se koncentruje na dlouhodobě obdělávanou plochu pole. Raně středověké nálezy jsou rovnoměrně rozloženy po celé ploše hradiště s největší koncentrací ve čtyřech sektorech (Obr. 5).

Systematické detektorové a povrchové průzkumy pokračovaly na jaře 2021. Kromě louky, zorané výjimečně na konci roku 2020 západně od hájovny, bylo znovu průzkumu podrobeno také pole na zemědělsky dlouhodobě využívané větší ploše hradiště, které je sledováno pravidelně po orbě od roku 2010. V únoru 2021 po zámru byla na poli (80 m jižně

¹ Západní svah vydal také další raně středověkou nápisovou památku – v roce 2014 zde byl nalezen olovený amulet s rytým latinským textem, který dosud nemá v českém prostředí analogie a jeho určení proběhlo na základě srovnání s nálezy olovených destiček s latinskými texty z německého a skandinávského prostředí z 11.–13. století (viz Blažková *et al.* 2017; Vavřík *et al.* 2020).

Obr. 5. Dřevíč. A – Celková mapa polohy s patrným umístěním kaple sv. Václava a hájovny v severní části (podle CUZK); B – Přibližné vyznačení sektorů s největší koncentrací nálezů z raného středověku na lidařovém snímku. Nápisové prsteny pochází ze sektoru 3 na centrálním poli. Sektor 4 je prostor louky poprvé zorané na podzim 2020 (DMR5).

Obr. 6. Dřevíč, prsten 2. A – stav z února 2021 po základním očištění a před konzervací (foto Z. Šámal); B – kresebná dokumentace (kresba B. Bestová).

od kaple sv. Václava) nalezena cca polovina mosazného prstenu s nápisem (dochovaný průměr 12 mm, šířka pásku 4 mm, váha 0,3 g, dále jako prsten 2; *Obr. 6*).

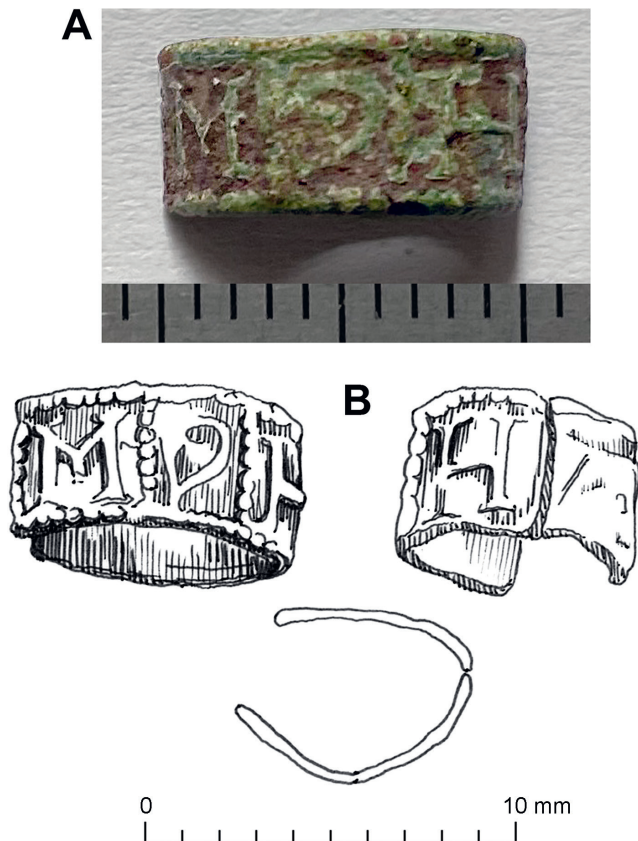
V dubnu 2021 při další prospekci pole byl cca 40 m západně od nálezů prvního prstenu nalezen neúplný mosazný nalomený pásek s nápisem v latinské majuskuli, který byl předběžně identifikován rovněž jako zlomek prstenu (dále jako prsten 3; *Obr. 7*). Podle zachovaného předpokládaného průměru se patrně jedná o dětský prsten (dochovaný průměr 7 mm, šířka pásku 6 mm, váha 0,3 g).

Nápisy na obou zlomcích jsou stylizovány stejně, jednotlivá písmena jsou od sebe oddělena plastickým perlovcem, který se vine po spodním i horním obvodu prstenů. Na základě RFA analýzy provedené v ÚJF v Řeži u Prahy se zcela zjevně jedná o prsteny mosazné s obsahem Zn kolem 10 %. Koncentrace Ni a As jsou na samé hranici stanovitelnosti nebo těsně pod ní pro danou metodu a experimentální uspořádání. Nejistota jejich stanovení je 20 % relativně. Stříbro je ve dvou případech jen mírně nad mezí detekce (0,05 %).

Vzorek	Fe [%]	Ni [%]	Cu [%]	Zn [%]	As [%]	Ag [%]	Sn [%]	Sb [%]	Au [%]	Pb [%]
Drevic_prsten_2	0,2	<0,1	83,3	13,3	n/d	0,08	0,44	0,24	n/d	0,31
Drevic_prsten_3	0,1	<0,1	85	11,4	n/d	0,09	0,68	0,26	n/d	0,38
Zbecno_prsten_1	0,23	<0,1	84,4	10,2	0,06	0,15	2,6	0,3	n/d	0,11

Tab. 2. Prvkové složení slitiny použité pro výrobu prstenů (autor M. Fikrle).

Obr. 7. Dřevíč, prsten 3.
A – stav z dubna 2021 po
základním očištění a před
konzervací (foto Z. Šámal);
B – kresebná dokumenta-
ce (kresba B. Bestová).

Ve všech případech je nejistota stanovení 15 % relativně. Nejistoty stanovení ostatních prvků jsou: 5 % relativně pro Cu a Zn a 10 % relativně pro ostatní výše neuvedené prvky (Tab. 2).

Protože byly prsteny z Dřevíče neúplné, nebyla jim z počátku kromě standardní konzervace věnována větší pozornost. Protože však tyto fragmenty vykazují významnou podobnost co do způsobu provedení i tvaru písma s nálezem neporušeného prstenu z pohřebiště ve Zbečně, byly i tyto dva zlomky po konzervaci podrobeny paleografickému zkoumání.

Technologie výroby nápisových prstenů

Technologie výroby šperků ve středověku byla poměrně variabilní, nicméně mezi nejčastější techniku, která se využívala pro velkou škálu šperků nebo jiných ozdob oděvů či koňských postrojů, patřilo odlévání. Výhodou byla možnost opakovaného odlevu, případně výroba většího množství artefaktů najednou (k problematice blíže Berger 2006; Bourgarit – Thomas 2012; Šlancarová 2018, 40). V případě prstenů je odlévání doloženo například nálezy prstenů z Noweho Targu v polské Vratislavi (Wachowski 2018, 975). Další technika, se kterou se ve zlatnictví setkáváme, bylo ražení. Pomocí razidel byly na zlatnické

výrobky nanášeny dekorativní pásy rostlinných nebo zoomorfních ornamentů či geometrických tvarů (viz *Toranová 1968*, 23). Do předmětu mohl být vyražen nejen tento motiv, ale mohl být takto vyroben celý předmět, jak dokazuje razící forma ze 14. století z Maďarska. V tomto konkrétním případě se jednalo většinou o zlacené nášivky ražené z tenkého stříbrného plechu, které poté zdobily roucha, opasky nebo pokrývku hlavy či účes (*Gründler 1982*).

Na základě materiálového rozboru a níže uvedených analogií kadtubů se domníváme, že pro výrobu prstenů ze Zbečna a Dřevíče byla použita technika odlévání, přičemž mohly být použity jednostranné nebo oboustranné odlévací kadtuby. Výhoda jednostranných kadtubů spočívala v jednoduchosti, rovnoměrném zatékání a tuhnutí kovu. Pro plně objemové šperky se však častěji používaly oboustranné kadtuby, nejlépe kamenné, které umožňovaly opakované odlévání předmětů. Z dochovaných licích forem můžeme jmenovat slovenské nálezy, například kadtub na odlévání čtyř štítkových prstenů z hradu Sitna v katastru obce Ilija datovaný do rozmezí 13. a 14. století (*Labuda 1987*, 685–686). Další nález kadtubu pochází z Filakovského hradu a mezi 12. až 13. stoletím sloužil k odlévání jader prstenů s očkem (*Ruttikay 1983*, 350). Také z Čech i Moravy jsou známy další příklady kadtubů na odlévání ozdob, devocionálních předmětů nebo kovových aplikací (*Šlancarová 2018*, 40). Pro prsteny ze Zbečna je však nejbližší analogií forma, která byla nalezena při archeologickém výzkumu v německém Magdeburgu. V roce 2005 zde bylo nalezeno přes 500 kamenných odlévacích forem, přičemž z devíti z nich se daly vyrobit různé typy prstenů. Nálezy pocházejí z odpadní jámy cínařské huti, která se nacházela jižně od kostela Svátého Ducha a byla v provozu přibližně od 11. století do roku 1284 (viz *Berger 2006*).

Na základě těchto analogií můžeme konstatovat, že prsten 1 mohl být vyroben dvěma způsoby. Prvním z nich bylo použití třídičné licí formy, která uprostřed obsahovala tzv. licí jádro, jež udržovalo tekutý kov v předem vyříznutých kanálech. Výzdoba v podobě šrafur, perlovce nebo nápisů a písmen byla v tomto případě již součástí odlévací formy (*Kimmig-Völkner 2020*; *Krabath 2019*, 522, Abb. 11.). Po odlití byly polotovary očištěny od přebytku kovu a leštěny. Druhou možností bylo odlití do jednoduché dvoudílné formy, ze které byly jednoduché pásy vyjmuty a až poté ohnuty kolem kulaté tyče a jejich konce připájeny k sobě dohromady (*Krabath 2019*, 521, Abb. 9; *Kimmig-Völkner 2020*). V případě prstenu 1 je však velmi obtížné identifikovat přesný výrobní postup. Obroučka prstenu není kompaktní, konce pásů jsou ohnuté, ale nespojité. Ani na základě podrobnějšího zkoumání nedokážeme říci, zda se jednalo o metodu výroby pásů a spájení konců k sobě nebo byl prsten odlit jednodílně a poté byla obroučka z nějakého důvodu rozdělena. U prstenů z Dřevíče není možné, vzhledem k fragmentárnosti exemplářů, výrobní postup blíže rekonstruovat.

Paleografická analýza a čtení nápisných prstenů

Analyzovanou skupinu tvoří tři mosazné artefakty: zdánlivě cele dochovaný prsten s reliéfně provedeným nápisem (Zbečno – prsten 1) a dále dva fragmenty nalezené detektorem v prostoru hradiště Dřevíč s torzem nápisů provedených stejnou technikou (Dřevíč – prsten 2 a Dřevíč – prsten 3, *Obr. 8*). Všechny tři výše zmíněné artefakty vykazují nejen technologickou, ale i paleografickou podobnost, tato skutečnost je důvodem pro následující srovnání všech tří nálezů (*Obr. 9*).

Obr. 8. Srovnání nalezených prstenů. Zleva: Zbečno prsten 1, Dřevíč prsten 2 a Dřevíč prsten 3 (foto D. Blažek).

Nejlépe dochovaný nápis se nachází na prstenu 1 ze Zbečna. Text je tvořen majuskulními literami s izolovaným duktem, s jedním nexem („LI“), v jednom případě byla použita kontrakční abreviace („IC“). Z nepravidelností je třeba zmínit reversní podobu litery „N“, která je doložena rovněž na zlomku prstenu 2 z Dřevíče (Obr. 10). Tento jev se vyskytuje poměrně často u litých textů vytvářených sériově, tj. u takových textů, které umožňují multiplikaci z předem vyrobené ryté matrice, do níž musí být text vyrytý zrcadlově (viz např. jednotlivé exempláře pečeti ražených ze stejného pečetního typáře). V případě analogických artefaktů však nelze vyloučit ani úmyslné pootočení některých znaků v magicko-apotropaickém kontextu nápisu (viz *Gutjahr 2019*, 604). Na fragmentu prstenu 3 z Dřevíče je písmeno „G“ otočeno o 180° (Obr. 11). Nápisové pole u všech textů je segmentováno v zásadě tak, že jednotlivým literám je vyhrazen samostatný prostor ohraničený ze všech stran horizontálními a vertikálními linkami perlovce, což fakticky vylučuje použití jakékoliv další mezislovní interpunkce.

Styl použitého písma (viz přehledově *Roháček 2007*, 33) se na všech třech exemplářích zřetelně hlásí k ustálené formě raně středověkého nápisového majuskulního písma, k tzv. románské majuskuli. Morfologický základ představuje ne příliš kvalitně provedená nápisová kapitála s výraznými serify. Toto zvýrazňování je někde dovedeno k extrému, například u písmene „M“ na torzu prstenu 3 z Dřevíče. O celkově rustikálním provedení dále svědčí dynamicky pojatá rytba písmene „S“ s nakloněným těžištěm a velmi nedbale vyryté obloučky litery „B“, které nemají na dřívku žádný styčný bod. Vrchní oblouček je zřetelně větší než oblouček spodní, a to jak u litery „B“ na prstenu ze Zbečna, tak i u téže litery z fragmentu prstenu 2 z Dřevíče a pravděpodobně i v případě prstenu 3 z Dřevíče (zde je ovšem „B“ značně poškozeno). Pro archaickou dataci všech tří artefaktů svědčí absence uncíální formy písmene „E“; to se vyskytuje (ve všech třech textech) výhradně v podobě kapitální.

Společný dílenský původ analyzovaných nápisů prozrazuje provedení písmene „A“ s výrazně prodlouženou horní hlavicí a prolomeným spojovacím břevnem. Toto provedení je doloženo jak u prstenu 1 ze Zbečna, tak i na zlomku prstenu 3 z Dřevíče. Totéž prolomení se vyskytuje u litery „M“, nicméně je doloženo pouze na zlomku č. 3 z Dřevíče. Zřetelnou afinitu mají rovněž oba doklady široce rytého písma „H“ (prsten 1 a 3).

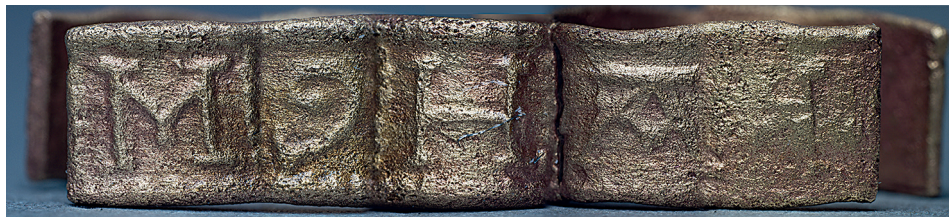
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
[B]	N	E	S	T	IE	H	G	LI	A	B	N	E	S	T	O

Obr. 9. Zbečno, prsten 1, sekvence znaků (text na fotografii běží zprava doleva).

1	2	3	4	5
B	N	E	S	A

Obr. 10. Dřevíč, prsten 2, sekvence znaků (text na fotografii běží zprava doleva).

1	2	3	4	5
M	G	H	A	B

Obr. 11. Dřevíč, prsten 3, sekvence znaků (text na fotografii běží zleva doprava).

Nejde ale o naprosto totožnou rytbu. Tento závěr vyplývá z formy litery „A“, která nemá v celé skupině totožný duktus a která se vyskytuje ve dvou formách: v prvním podobě se oba hlavní dřívky u horní dotažnice nesbíhají do jednoho bodu (viz prsten 1 a prsten 2), kdežto ve druhé podobě, vyskytující se na prstenu 3 k souběhu obou hlavních dřívků u horní dotažnice dochází.

Samostatně je třeba zmínit použitou zkratku pro jméno *Iesus* na prstenu 1 ze Zbečna. Její forma (tvořená řeckými majuskulami „iota“ a „sigma“) je inspirována kontrakčními zkratkami typu *nomina sacra* známými z kodexů křesťanského obsahu již z období pozdní antiky. Tyto zkratky jsou charakteristické svou inspirací řeckými originály, a to jak z hlediska systému (zachování vždy počátečního a koncového písmene zkracovaného slova), tak i přímou imitací řeckých písmen (viz *Traube 1907*). Výrazné všeobecné zkracovací znaménko, nacházející se v rukopisném kontextu zpravidla v prostoru nad zkracovanými literami, je zde sesazeno níže, zhruba do středu koncového písmene (pro ně byla použita

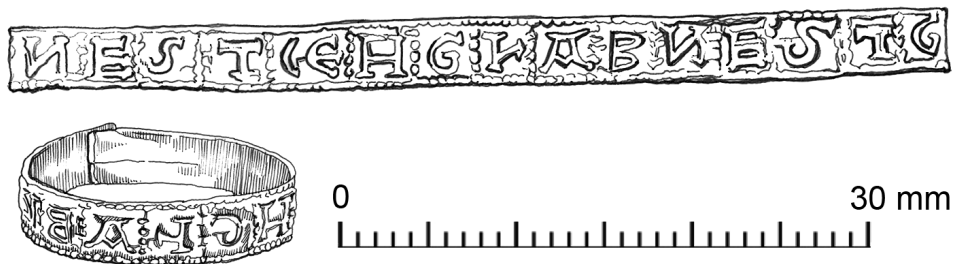
Obr. 12. Tabulka znaků použitých na prstenech
(autor D. Havel).

	Prsten 1	Prsten 2	Prsten 3
A			
B			
E			
G			
H			
lesus ("IC")			
<u>LI</u>			
M			
N			
O			
S			
T			

řecká majuskula „sigma“ ve finální variantě: „C“). Oběma písmenům Ježíšova jména je vyhrazeno společné, perlovcem ohraničené pole, z čehož plyne, že dotyčná zkratka byla rytcem považována za monogram. Naopak druhá zkratka „BN“ ve významu *benedictus*, opakovaně se vyskytující na prstenech 1 a 2, není provázena žádným zkracovacím znaménkem.

Pro ligování písmen „LI“ je využita vcelku běžná nápisová forma *litterae columnatae* (prsten 1: akuz. sg. *gloriam*), totéž substantivum je doloženo na fragmentu prstenu 3, zde je však zkráceno pomocí sigly „G“. Suspenzní zkratka s využitím sigly je na téže fragmentu i u předchozího slova („M“: *maiozem*) a na fragmentu prstenu 2 u pravděpodobně posledního slova nápisu: *Amen* („A“). Podobný jev se vyskytuje u slovesa *habere*, které čteme na prstenu 1 i na zlomku prstenu 3, a to buď jako pouhou siglu „H“ (prsten 1), nebo zkrácené suspenzní zkratkou „HAB“ (prsten 3). V posledním případě není pochopitelně vyloučeno, že zkratku tvořilo více písmen tohoto slovesa, neboť právě v tomto místě fragment končí (Obr. 11; Obr. 12).

Všechny výše uvedené znaky datují nápisovou skupinu vcelku jednoznačně do období přelomu 12.–13. století. Naopak stanovení oblasti, v níž tyto nápisové prsteny mohly

Obr. 13. Faksimile prstenu 1 ze Zbečna (text běží zleva doprava, kresba B. Bestová).

vzniknout, naráží na problém nedostatku komparačního materiálu, a to i v rámci širší střeoevropské oblasti. Pro daný časový horizont nejsou doposud v českých zemích podobné nápisové artefakty publikovány. Neznáme žádné analogie ani z teritoria německého, odkud by se nabízel přirozený směr importu do Čech.

Interpretace nápisů

Absence jakékoliv mezislovní interpunkce způsobuje, že text všech nápisů tvoří souvislá řada liter, jejichž transliterace (s rekonstruovanými mezislovními mezerami) je následující (Obr. 13):

Prsten 1 – Zbečno:

[B]N EST I E H GLIA BN ESTO

[B](e)N(edictus) EST I(esu)S H(abes/abens/abeas) GL(or)IA(m) B(e)N(edictus) ESTO

Interpretace: *Benedictus est Iesus, habes/habeas/habens gloriam, benedictus esto.*

„Požehnaný je Ježíš“, dosl. máš slávu/sláva tobě/pán slávy/budiž požehnaný.

Z interpretace tohoto nápisu vyplývá, že ani prsten 1 ze Zbečna není ve své stávající podobě dochován v původním, neporušeném stavu. Na počátku schází jedno pole s literou „B“, rovněž poslední nápisové pole s literou „O“ je částečně porušeno, zachovala se z něj jen zhruba polovina jeho šířky. S největší pravděpodobností došlo v průběhu užívání prstenu k jeho prasknutí a následnému odpadnutí části kovového pásku odpovídající zhruba jednomu a půl dílku nápisového pole.

Prsten 2 – Dřevíč (fragment):

/// BN ES A

...B(e)N(edictus) ES A(men)

Interpretace: *Benedictus es. Amen.*

„...Požehnaný jsi, amen...“

Písmeno „A“ by mohlo být rovněž zkrácené latinské *ave*.

Prsten 3 – Dřevíč (fragment):

/// M G HAB ///

...M(aiorem) G(loriam) HAB(es/eas)

Interpretace: *Maiorem gloriam habes/habeas.*

„...[tobě] budiž větší sláva...“

Dobový kontext a analogie prstenů

Prsteny ve středověku sloužily nejen jako reprezentativní šperky, ale také jako talismany pro štěstí, zástavy lásky a amulety (*Krabath 2019*, 511). Dochované nápisové prsteny byly nejčastěji vyrobeny ze zlata, stříbra nebo z měděných slitin, ojediněle se setkáváme rovněž se slitinami olova a cínu – ty však rychle podléhaly korozi (*Krabath 2019*, 518). Ostatně rovněž antická tradice amuletických předmětů doporučuje pro výrobu amuletů zlato a stříbro, jakkoli zvláště z pozdní antiky známe i amulety z různých kovových slitin a olova. Mnoho dochovaných prstenů z drahých kovů bylo opatřeno nápisy, které poodhalují dobovou víru a umožňují nahlédnout do reality tehdejšího života (*Krabath 2019*, 511). Prsteny se ve středověku, konkrétně v době od 11. do 15. stol. nosily z nejrůznějších důvodů. Mohly reprezentovat bohatství a společenské postavení, nebo být odznakem úřadu svého nositele/majitele (např. biskupské prsteny, *Krabath 2019*, 530, obr. 28), sloužit jako projev jeho zbožnosti, mohly symbolizovat lásku, zasnuby a sňatek, případně fungovat také jako apotropaické předměty, tj. amulety, které měly svého nositele ochraňovat před zlými mocnostmi a nejrůznějším nebezpečím. Mimoto známe také pečetní prsteny, jejichž využití bylo ryze praktické.

Do dnešních dní se v Evropě dochovalo přes 400 středověkých prstenů s nápisy (*Krabath 2019*, 512; 575–585). V rámci archeologických nálezů² se objevují již v kontextech 11. a v průběhu 12. století. Jedná se však o ojedinělé nálezy. S počátkem 13. století se zvyšuje znalost písma v populaci i výskyt prstenů s nápisy (*Krabath 2019*, 512). Nápisy na středověkých prstenech mívaly mnoho podob. U pečetních prstenů to bývalo jméno majitele, u prstenů milostných, zasnubních či svatebních se objevují iniciály novomanželů. Na sakrálních³ prstenech se často setkáváme s nápisy evokujícími křesťanskou víru. *Krabath (2019, 527–550)* dělí apotropaické křesťansko-magické nápisové prsteny podle obsahu nápisů do dvou širších kategorií – na sakrální nápisy, které obsahují jména biblických postav a světců (Ježíše, Ducha svatého, Panny Marie, evangelistů, sv. Anny, sv. Ondřeje, Tří králů a dalších světců), a dále na magické nápisy, jež je někdy těžké jasně oddělit od nápisů křesťansko-sakrálních. Prsteny se sakrálními nápisy české provenience jsou uchovávány například ve sbírkách Národního muzea. Jedná se o dva zlaté a jeden stříbrný prsten se jmény Tří králů: + CASPAR. MELCHIOR. BALTHASAR (viz *Kočí – Vondruška 1989*, 71, kat. č. 211–213). Jmenované prsteny se významově nacházejí na pomezí poutních odznaků a amuletových předmětů, neboť Tři králové platili za ochránce poutníků, cestovatelů a řemeslníků (*Rulíšek 2005*). Jejich jména však představovala také formulku proti nachlazení, případně měla pomáhat při znovunalezení ztracených předmětů (*Rębkowski 1988*, 51). Tři králové byli ve své době rovněž pokládáni za pomocníky proti všem duševním i tělesným nemocem, v lidovém léčitelství byli spojováni zvláště s epilepsií, proti které měli pomáhat, jak dokládá nápis na prstenu z Británie (Dunwich, Suffolk,

² Co se týče dochování a nálezových okolností nápisových prstenů, uvádí *Krabath (2019, 512)* tyto údaje: z celkem 430 dnes známých prstenů s nápisy se 24 prstenů dochovalo ve sbírkách (umělecké sbírky a církevní pokladnice); 231 prstenů jsou samostatné nálezy; 49 prstenů pochází z hrobů (cca 11 % všech dnes známých); 54 pochází z depotů a 68 prstenů představuje zřejmě ztrátové artefakty v rámci sídlišť. Obecně představují nálezy středověkých nápisových prstenů ve srovnání s jinými typy šperků zvl. v 11.–13. stol. velkou vzácnost.

³ Zde používáme terminologii dle *Krabath (2009, 511–588)*.

viz Krabath 2019, 537): *Jasper fert myrrham. Thus Melchior. Balthasar aurum. / Haec tria qui secum portabit nomina Regum / Solvitur a morbo Christi pietate. Caduco.* „Kašpar nese myrhu, Melchior kadidlo, Balthasar zlato. Kdo s sebou bude nosit tato jména Tří králů, bude díky Kristově oběti zbaven epilepsie.“ Krabath (2019, 537–540) zařazuje tento typ nápisových prstenů do celoevropského kontextu a vyvozuje, že jejich největší rozšíření spadá do 14.–15. století. Dochováno je přes třicet nápisných dokladů různých formulí obsahujících jména Tří králů od Skandinávie přes Německo a střední Evropu až po Slovinsko, přičemž se nápisy neomezuji jen na prsteny, ale bývají jimi opatřeny také spony, zbraně a poháry.

Velmi častý a oblíbený motiv na prstenech, který měl náboženskou a zároveň ochrannou funkci byla mariánská symbolika, a to zejména nápis AVE MARIA v různých obměnách (*Ave Maria gratia plena*) nebo jen prosté MARIA či ANNA MATER MARIAE, jako dokreslení kapitoly Mariina života. Nápisovou analogii můžeme získat z pokladu ve Wiener Neustadtu (13./14. století), kde se setkáváme s podobou nápisu AVE[MARI]AG (Hofer 2014, kat. č. 41, obr. 130). V pokladu z rakouského Fuchsenhofu se ukrýval prsten s nápisem +ANNAMA.T.M a AVE MARIA (Prokisch – Kühtreiber 2004, kat. č. 348) a +A//NAMATERMARIE+ (Prokisch – Kühtreiber 2004, kat. č. 247). Ze slovenského prostředí z obce Modran (okr. Komárno) známe stříbrný prsten datovaný do 13. století s kruhovým štítkem, na kterém je beránek boží a kolem centrální figury obíhá nápis +AVE MARIA (Anonym 1998, kat. č. D.6.38). Z českých a moravských muzejních sbírek můžeme zahrnout prsten s nápisem „Maria“ ze sbírek Uměleckoprůmyslového muzea v Praze (Herbenová – Benda 1999, 128).

Prolínání náboženského a ochranného charakteru šperku lze nejlépe doložit na sponách typu Ave Maria (něm. Hanttruwebatzen), které byly ve středověké Evropě 11. až 15. století velmi populární. Spony byly vyráběny ve dvojicích a vyměňovány během svatebního obřadu mezi snoubenci. Rębkowski (1988, 515–526) se domnívá, že náboženské inskripce na sponách se zobrazením stisknutých dlaní měly za cíl „pozvání“ svatých za svědky obřadu, zjednání si jejich ochrany a dodání důvěryhodnosti svatební ceremonii. Toto tvrzení podporuje i závět kupce Williama Reede z Bostonu v anglickém Lincolnshire, který v popise uvádí matčin emailový snubní prsten se dvěma vyobrazeními s náboženskými motivy (Scarisbrick 2007, 137). Za požehnání svatých pravděpodobně orodoval i prsten nalezený při výzkumu zaniklého středověkého města v Děčíně na Mariánské louce. Drobný stříbrný kroužek s nápisem ANNA MATER MARIE, který je provedený gotickou majuskulí, pochází z období mezi 2. třetinou 13. století až přelomem 13. a 14. století (Velímský 2006, 452–454).

Specifickou skupinu pak představují apotropaické prsteny s „magickými“ nápisy. Ty často obsahují obtížně dešifrovatelné zkratky, které se mohou skládat jak z celých slov či vět, tak také z jejich zkrácených částí či jen z jednotlivých písmen, zastupujících různé kouzelné formule. Ty byly ovšem ve středověku chápány synkreticky, jak dokládá text modlitební knihy z Benediktýnského opatství v Engelbergu, Kanton Obwalden (viz obsáhlou diskusi in Krabath 2019, 527–528), ve které je obsaženo v rámci soukromé ranní modlitby požehnání, vyjmenovávající nejužívanější středověké ochranné formule, které se objevují na nápisových prstenech (znak kříže; poslední slova, která pronesl Ježíš na kříži: „Dokonáno jest“; vzývání svaté Tojice: „Ve jménu otce i syna...“; jméno Ježíše a boží jména: „alfa a omega“, „Jhvh“, „Zebaoth/Sabaot“, „AGLA“, „Tetragramaton“, christogramy; případně začátek Ježíšova kázání v Nazaretu: *Iesus autem transiens per*

medium illorum ibat. Lk. 4, 30. Tyto nápisy tedy směřují magické znaky s křesťanskými symboly a jejich přesný význam lze v řadě případů v dnešní době postihnout jen částečně, viz např. akronym „AGLA“, který byl pokládán za účinnou víceúčelovou ochrannou formuli proti krvácení, horečce, démonům i jiným protivenstvím, (s největší pravděpodobností se jedná o první písmena čtyř hebrejských slov „Atah gibor le-olam Adonai“, která tvoří větu s významem „Všemohoucí jsi na věky věků pane“. Dále se objevuje rovněž Tetragrammaton, tj. řecké označení pro „čtyři písmena“, což je kód pro hebrejské starozákonné nevyslovitelné jméno Hospodina (JhVh, viz také *Urbanová et al. 2021*), případně „alfa a omega“ nebo tzv. „THEBAL GUT GUTANI“⁴ (viz *Hermann 2009*, 234–237, která uvádí seznam dochovaných prstenů s těmito nápisy z celé Evropy). Ve středoevropském prostoru můžeme citovat analogii z pokladu ve Wiener Neustadtu (13./14. století), kde oválná koruna prstenu se zasazeným karneolem má kolem dokola vyrytý zrcadlově obrácený nápis + AGLA + ADONAY (*Hofer 2014*, kat. č. 41, obr. 130).

Převážně ze Skandinávie pak pocházejí prsteny s nápisovou formulí BURO-BERTO-BERIORA, objevující se na prstenech spolu s ikonologií Krista (*Krabath 2019*, 546–547), jejíž význam zatím zůstává nejasný. Jazykem těchto nápisů bývá velmi často latina, ve středoevropském prostoru se objevují také nápisy v němčině, nebo v dalších národních jazycích, případně se můžeme setkat s kombinací několika jazyků. Na prstenech mohly být použity i hebrejské znaky, řecká abeceta nebo arabská písmena a různé symboly (viz níže prsten krále Lothara). Těmto ochranným magickým prstenům byla připisována nadpřirozená ochranná moc: měly chránit svého nositele před demony a temnými silami, před nemocemi, uhranutím a veškerým zlem, i na cestách. Mohly mít také kouzelnou moc ve věcech lásky, učinit někoho neviditelným a napomáhaly získat bohatství. Pro magické prsteny byl důležitý nejen nápis, ale i materiál, ze kterého byly vyrobeny. Často se používalo stříbro nebo zlato, své uplatnění našlo také olovo, železo a měď, případně se užívaly kombinace těchto kovů. Prsteny mohly být doplněny drahokamy nebo polodrahokamy či některými organickými látkami a fosiliemi, které umocňovaly magickou moc nápisu. Mimo písmen abecedy se používaly další speciální nealfabetické znaky a symboly pro anděly a demony nebo znamení zvěrokruhu. Po staletí je vyvíjeli mágové a kouzelníci, aby zabránili těm, kdo magii neznají, používat rituály, které by kvůli nedostatku zkušeností nezvládli (*Kimmig-Völkner – Keil 2020*).

Magické nápisy na prstenech jsou tak dnes často nesrozumitelné a čekají na dešifrování. To je i případ prstenu, který byl nalezen v Olomouci v Denisově ulici. Byl vyroben z mosazi a pochází z 15. století. Na vnější straně jsou majuskulní písmena, oddělená jedním křížkem (*Bláha 1999*, kat. č. 631). Taktéž ze sbírek Národního muzea pochází prsten s magickým nápisem rytým s niellem vyplněným tzv. Thebal nápisem „THEBALGVTGVTANI“, který

⁴ THEBAL GUT GUTANI nápisy se dochovaly v mnoha kouzelných formulcích po celý středověk, konkrétně proti křečím a bolestem (*Lecouteux 2015*, 314–316). Tato formule je doložená na cca 40 převážně zlatých a stříbrných nápisových prstenech z celé Evropy (*Hermann 2009*, 226–227). Její význam je však dnes pro nás obtížně srozumitelný, vědecká diskuse o možné interpretaci trvá již sto let (podrobná analýza interpretačních pokusů viz *Hermann 2009*, 226–227; *Krabath 2019*, 547–548). V současné době se badatelé přiklání jak ke starší interpretaci *Grohneho* (1956, 65–73): „Die Krankheit möge zunichte werden“ („Ať se nemoc rozplyne/ať je nemoc zničena“) nebo k novější interpretaci R. Michellyho, který nápis spojuje s aramejštinou (*Michelly 1987*, 69): „Du magst/sie mag bringen/tragen gutes Los für mich“, nebo se zdvojením: „Du magst/sie mag bringen/tragen gutes Los. Gutes Los für mich“ („Ty mi můžeš přinést štěstí. Štěstí pro mě“).

je datován do 12. až 1. poloviny 13. století. Přestože jsou nápisové prsteny známy zejména z německého prostředí, tento prsten byl vyroben buď v českém prostředí, nebo pro českého objednavatele. Na vnější straně obroučky totiž najdeme latinský nápis: „Anullus + Zvenislava“, tedy „Prsten chrání (křížek ve funkci požehnání) Zvenislavu“. Vzhledem k místu nálezů usuzuje D. Stehlíková, že vlastníkem prstenu byl některý z příslušníků rodu Hrabišiců, zakladatelů hradu v Kostomlatech pod Milešovkou (Stehlíková 2014, kat. č. VI.77).

Nápis i případné magické znaky na prstenech převzali středověcí výrobci z římských prstenů a pozměnili je poplatně době a prostředí, jak dokládají dochované exempláře ve sbírkách mnoha evropských muzeí a sbírkových institucí. Časově nejbližší analogie můžeme jmenovat z polské Vratislavi z přelomu 12. a 13. století s několika písmeny (Krabath 2019, obr. 5c), z německého Paußnitz z doby kolem roku 1150 (Krabath 2019, obr. 25) nebo stříbrný prsten z hrobu krále Lothara z roku 1137 (Krabath 2019, 529, obr. 24), na němž je nápis sestávající z hebrejských znaků řecké abecedy a latinky. První část nápisu v hebrejštině je interpretována jako Mem He Mem, tj. Melech Ha Maschias a znamená „Král je mesiáš“, druhá část je v řečtině Α a Ω, jež má odkazovat k Zj. 22,13 a k všemohoucnosti Krista a konečně latinská majuskulní písmena D(eus) E(est) R(ex) znamenají „Bůh je král“ (Bänsch 1995). Z dalších příkladů vícejazyčných nápisů lze uvést stříbrný prsten z Augsburgu z první poloviny 13. století (viz Hermann 2009, 221) s textem +TETRA GRAMMATON·AGLA. V následujících stoletích počty dochovaných nálezů v celé Evropě narůstají, příkladem může být stříbrný prsten z neznámé lokality uchovávaný v Museu užitého umění (Museum für angewandte Kunst) ve Vídni ze 13.–14. století pod inventárním číslem F 608. Analogické sakrální nápisové prsteny jsou rovněž známy, avšak přesné analogie k našemu nápisu doposud známy nejsou.

K nejstarším dokladům christogramu na prstenu patří i výše jmenovaný nápisový prsten z Paußnitz datovaný k roku 1150 s obtížně srozumitelným textem NAINI MI XPS. Text nápisu interpretují Muhl et al. (2003) jakožto prosbu „Verneine mich Christus“, jež má být dle badatelů F. a O. Röhrer-Ertlových výrazem nejnížejšího náboženského odevzdání se ve smyslu: musím zemřít, abych mohl být proniknut duchem Krista (viz také kritiku této interpretace v Hermann 2009, 224, pozn. 34). Dalším analogickým artefaktem by mohl být prsten z 13. století neznámé provenience s nápisem AVE BENEDICTE IESUS NATUS EX MARIA VIRG[INE] DOM[INUS] MEUS ET DEUS, tj. „Zdráv buď požehnaný Ježíši, zrozený z Panny Marie, můj Pane a Bože“ (viz Hindman 2014, 207, kat. č. 28; Krabath 2019, 530, 580). Případně další nápisový prsten ze 13. století nalezený v Rostocku s nápisem obsahujícím zkratky: IhcxPCNAZARENVS Ih, který lze interpretovat jako „Iesus Christus Nazarenus Ih“, tedy „Ježíš Kristus Nazaretský“ (Krabath 2019, 530, 578).

Zajímavou obsahovou nápisnou paralelou, která by mohla naznačovat, jakým způsobem nositelé sakrálních prstenů tyto předměty vnímali, může být švédský zlatý prsten s runovým nápisem ze 12. až 13. stol. z lokality Våla. Nese nápis „Kristus välsignar allt frän det man bär mig“, což v překladu znamená „Kristus žehná všemu, (co dělá ten), kdo mě nosí“ (Stockholm, Statens historiska museer, Inv. č. 17961, viz také Krabath 2019, 584).⁵ Za obsahově nejbližší paralelu nápisového prstenu k novému nálezů ze Zbečna lze zatím pokládat zlatý prsten ze 13. století pocházející z neznámé lokality v Dánsku s ikonografií

⁵ Za konzultaci českého překladu švédského textu děkuji J. Ekbergové.

ukřižovaného Krista a nápisem BENEDICTUS SIT IC XP, tj. „Požehnaný budiž Ježíš Kristus“ (Lindahl 2003, 109, kat. č. 137). Prsten ze Zbečna lze přiřadit do kategorie sakrálních nápisových prstenů se jménem Ježíše (Krabath 2019, 229–233). Do stejné kategorie s velkou pravděpodobností spadají i zlomkové prsteny z Dřevíče, jejichž jen částečně dochovaný text nám však neumožňuje přesnější určení.

Závěr

Hrobové nálezy nápisových prstenů jsou obecně spíše vzácné, v českém prostředí počátku 13. století jsou zcela ojedinělé. To nepochybně souvisí s tím, že se na konci 1. tisíciletí při křesťanských pohřbech upouští od pohřební výbavy. Osobní šperky (náušnice, záušnice, prsteny) dokumentujeme jen ve výjimečných případech. V následujících staletích pak reprezentují nálezy prstenů v pohřebním kontextu osoby s vysokým duchovním či světským postavením. Může se pak jednat o prsteny symbolizující úřad zesnulého, nebo prsteny z jeho majetku. Velmi vzácné nálezy nápisových prstenů v pohřebním kontextu z 11. až 13. století tak mohou naznačovat příslušnost pohřbených osob k úzkému okruhu dobové elity. Od 13. století jsou podobné nálezy častější a majiteli prstenů mohli být kromě šlechty a duchovních také písmá znalí obchodníci (Krabath 2019, 512). Vzhledem k nízkému počtu hrobových nálezů prstenů s nápisy ve středoevropském prostředí převážně chybí údaje o umístění prstenu v hrobě, které by mohly vypovídat o dobových zvyklostech týkajících se nošení prstenů. V případě západoslovanských pohřbů s výbavou dokumentuje Schmidt (1992, 34) častější výskyt prstenů u ženských než mužských pohřbů, a to nejčastěji na prsteníčku pravé ruky. V případě nálezu ze Zbečna, byl prsten v hrobě 82 B nalezen také na pravé ruce, avšak na prostředníčku. Pohlaví pohřbeného jedince nelze s jistotou určit.

Prsten ze Zbečna i fragmenty prstenů z Dřevíče vykazují četné shodné prvky – výrobu litím, zdobení perlovcem, shodné písmo, a naznačují tak nejen provázanost obou lokalit, ale pravděpodobně také existenci šperkařské dílny, která prsteny vyráběla sériově – text na kompletně dochovaném prstenu ze Zbečna BNEST se z větší části shoduje s textem dochovaným na zlomku prstenu 2 z Dřevíče BNESA. Pokusíme-li se nové nálezy nápisových prstenů ze Zbečna a Dřevíče zasadit do kontextu dochovaných evropských nápisových prstenů s využitím celoevropských dat ve studii S. Krabatha, lze je s velkou pravděpodobností zařadit do skupiny tzv. sakrálních prstenů, vyjadřujících zbožnost nositele, jež mohly být ve své době chápány také jako ochranné. Prsten 1 ze Zbečna lze na základě archeologického kontextu pohřebiště datovat na přelom 12. a 13. stol., rovněž paleografická analýza tuto dataci potvrzuje. Dochované sekvence znaků lze interpretovat jako běžná zkrácená latinská slova související s křesťanskou vírou. Doposud ovšem nejsou v českém, německém ani celoevropském kontextu prsteny se shodnými nápisy známy. Nápis na prstenu ze Zbečna lze doplnit na souvislý latinský text a interpretovat jako *Benedictus est Iesus, habes/habeas/habens gloriam, benedictus esto*. Což můžeme přeložit s variacemi na základě možných doplnění jako „Požehnaný je Ježíš“, jakkoli bychom spíše čekali znění *Benedictus sit Iesus*, tj. „Požehnaný budiž Ježíš“, jak je známe ze zlatého prstenu z Dánska (viz výše Lindahl 2003). Další sekvenci lze doplnit a interpretovat s drobnými variacemi jako *habes gloriam*, tj. dosl. „máš slávu“, nebo jako *habeas gloriam*, tedy „sláva tobě“, případně také jako *habens gloriam*, doslova „pán slávy“. Závěrečná sekvence BN ESTO pak může znamenat „budiž požehnaný“. Celkový význam nápisu reprezentuje

nepochybně křesťanskou víru a zbožnost nositele, jeho význam zůstává však ambivalentní – závěrečná část *benedictus esto* se může vztahovat opět k Ježíši, nebo případně k nositeli prstenu, jemuž má Ježíš požehnat, tedy ho ochraňovat ve smyslu „Požehnaný budiž (nositel/ka prstenu)“. Podobně je tomu v případě prstenu ze švédské lokality Våla. V rovině paleografické přináší prsten ze Zbečna další formu kontrakční zkratky Ježíšova jména (IE.), která rozšiřuje repertoár doposud publikovaných christogramů doložených nápisně. Nápis na zlomkových prstenech z Dřevíče nelze jednoznačně interpretovat. Nepochybně však rovněž náleží k sakrálním nápisovým prstenům. Fragmentární prsten 2 mohl mít shodný nebo velmi podobný text jako prsten 1 ze Zbečna, text doplňujeme jako *Benedictus es. Amen*, tedy „Požehnaný jsi. Amen“. Vzhledem k fragmentárnímu charakteru nápisu nelze činit přesné závěry, text se může opět vztahovat ke Kristovi. Konečně prsten 3 představuje zřejmě odlišný nápis s obměněným textem, jehož význam má opět sakrální kontext *Maiorem gloriam habes/habeas*, tj. „(Tobě) budiž větší sláva“.

V kontextu raného středověku na Rakovnicku výzkum pohřebiště ve Zbečně i dlouhodobé prospekce hradiště Dřevíč významně rozšířily náleзовé soubory z tohoto období. Spojení obou lokalit v rámci přemyslovských Čech 13. století je proto potřeba věnovat zvýšenou pozornost, neboť spolu s nálezy nápisových prstenů vykazují další dílčí předměty elitního prostředí (záušnice, mince, náhrobníky, pohřby u kostela) velkou podobnost. Důležitým krokem se v tomto ohledu jeví do budoucna plánované porovnání vzorků DNA kosterních pozůstatků z těchto lokalit.

Literatura

- Anonym 1998: Klenoty dávnej minulosti Slovenska (katalog). Bratislava: Osveta.
- Bänsch, A. 1995: Silberring Kaiser Lothars III von Süpplingenburg († 1137). In: J. Luckhardt – F. Niehoff (eds.), Heinrich der Löwe und seine Zeit. Herrschaft und Repräsentation der Welfen 1125–1235. Katalog zur Ausstellung Braunschweig. Bd. 1 Katalog. München: Hirmer, 148–149, kat. č. C 16 c.
- Berger, D. 2006: Steingussformen aus dem spätromanischen-frühgotischen Magdeburg. Archäometrische und experimentalarchäologische Untersuchungen zum mittelalterlichen Zinn-guss an ausgewählten Fundstücken. Freiberg: Technische Universität Bergakademie Freiberg. Nepublikovaná magisterská práce.
- Bezáková, J. – Blažková, K. – Profantová, N. – Šámal, Z. 2021a: Nové nálezy na hradišti Dřevíč (k. ú. Kozojedy, okr. Rakovník). Supplementa Zprávy ČAS 121, 12–13.
- Bezáková, J. – Blažková, K. – Turek, J. 2021b: Předběžná zpráva o výzkumu raně středověkého pohřebiště ve Zbečně (o. Rakovník). Supplementa Zprávy ČAS 125, 11–12.
- Bláha, J. 1999: Kovy. In: I. Hlobil – M. Perůtka (eds.), Od gotiky k renesanci III. Olomoucko. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 631.
- Blažková, K. – Šámal, Z. – Urbanová, D. – Knauber, K. – Havel, D. 2017: Středověký olověný amulet z hradiště Dřevíč (k. ú. Kozojedy, o. Rakovník). Archeologické rozhledy 69, 121–142. <https://doi.org/10.35686/AR.2017.6>
- Borkovský, I. 1956: Esovité záušnice, jejich původ a význam. In: Kol. autorů. Referáty o pracovních výsledcích československých archeologů za rok 1955. Část I. Liblice: Československá akademie věd, 148–158.
- Bourgarit, D. – Thomas, N. 2012: Late medieval copper alloying practices: a view from a Parisian workshop of the 14th century AD. Journal of Archaeological Science 39, 3052–3070. <https://doi.org/10.1016/j.jas.2012.04.009>
- Bretholz, B. 1923: Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Monumenta Germaniae Historica, SS rer. Germ. NS II). Berlin: Weidmann.
- Grohne, E. 1956: Ein Fingerring mit magischer Inschrift aus der Zeit und Umgebung Heinrichs des Löwen. Das Problem der Thebalringe. In: E. Grohne (ed.), Alte Kostbarkeiten aus dem bremischen Kulturbe-reich. Bremen: Carl Schumann Verlag, 46–106.

- Gründler, J. (ed.) 1982: 800 Jahre Franz von Assisi. Franziskanische Kunst und Kultur des Mittelalters. Niederösterreichische Landesausstellung. Krems-Stein, Minoritenkirche 15. Mai – 17. October 1982. Wien: Amt der NÖ Landesregierung.
- Gutjahr, M. 2019: Zur (Be)deutung des Inschriftenrings von Horno, Lkr. Spree-Neiße (Brandenburg). In: H. Meller – S. Kimmig-Völkner – A. Reichenberger (eds.), Ringe der Macht. Internationale Tagung vom 09. bis 10. November 2018 in Halle (Saale). Tagungen des Landesmuseums für Vorgeschichte Halle. Halle (Saale): Landesmuseum für Vorgeschichte, 603–614.
- Hasil, J. 2010: Problém chronologické synchronizace raně středověkých kostrových pohřebišť v Čechách a v severovýchodním Bavorsku. *Archaeologia historica* 35, 159–167.
- Herbenová, O. – Benda, K. 1999: Od Velké Moravy po dobu gotickou. [1. vyd.]. Dějiny uměleckého řemesla a užitého umění v českých zemích. Praha: Argo.
- Hermann, M. 2009: Ein mittelalterlicher Silberring mit magischer Inschrift aus Augsburg. Sein archäologischer und kulturgeschichtlicher Kontext. *Bayerische Vorgeschichtsblätter* 74, 215–238.
- Hindman, S. 2014: Cycles of Life, Rings from the Benjamins Zucker Family Collection. Paris – Chicago – New York: Paul Holberton Publishing.
- Hofer, N. (ed.) 2014: Der Schatzfund von Wiener Neustadt. Horn: Bundesdenkmalamt und Land Niederösterreich.
- Kimmig-Völkner, S. 2020: Fund des Monats, Magdeburger Ring-Gussformen. Dostupné z: <https://archlsa.de/bodendenkmalpflege/fund-des-monats/2020/mai-2020.html> [cit. 07-08-2022].
- Kimmig-Völkner, S. – Keil, V. 2020: Fund des Monats, Februar 2020: Ringrätsel. Ein Ring mit merkwürdigen Zeichen aus Trumpitz. Dostupné z: <https://archlsa.de/bodendenkmalpflege/fund-des-monats/2020/februar-2020.html> [cit. 20-8-2022].
- Knor, A. 1950a: Zpráva 6401/1950. Ms. depon. in archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha.
- Knor, A. 1950b: Zpráva 6858/1950. Ms. depon. in archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha.
- Kočí, J. – Vondruška, V. 1989: Památky naší minulosti. Praha: Panorama.
- Krabath, S. 2019: Hoch – und spätmittelalterliche Fingerringe mit Inschriften – eine Übersicht zu archäologischen Funden in Europa. In: H. Meller – S. Kimmig-Völkner – A. Reichenberger (eds.), Ringe der Macht. Internationale Tagung vom 09. bis 10. November 2018 in Halle (Saale). Tagungen des Landesmuseums für Vorgeschichte Halle. Halle (Saale): Landesmuseum für Vorgeschichte, 511–587.
- Krumphanzlová, Z. 1974: Chronologie pohřebního inventáře vesnických hřbitovů 9.–11. věku v Čechách – Die Chronologie des Inventars aus Dorffriedhöfen des 9.–11. Jh. in Böhmen. *Památky archeologické* 65, 34–110.
- Labuda, J. 1987: Nález polovice kadluby na odlievanie štítkových prsteňov v Sitne. *Archeologické rozhledy* 39, 685–686.
- Lecouteux, C. 2015: Dictionary of Ancient Magic Words and Spells. Rochester: Toronto.
- Lindahl, F. 2003: Symboler i guld og sølv. Nationalmuseets fingerringe 1000–1700-årene – Symbols of gold and silver. Rings in the Danish National Museum 11th–18th century. Nordiske Fortidsminder, Serie B, Vol. 21. København: Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, MAK, inv. č. F 608: https://sammlung.mak.at/sammlung_online?id=collect-19738 [cit. 21-08-2022].
- Michelly, R. 1987: Der Spandauer Thebal-Ring. Neues zum Problem der Thebal-Ringe. In: A. von Müller – K. von Müller-Muči (eds.), Ausgrabungen und Funde auf dem Burgwall Spandau. Berliner Beiträge zur Vor- u. Frühgeschichte – N. F. 5 = Archäologisch-historische Forschungen in Spandau 2. Berlin: Wissenschaftsverlag Spiess, 64–81, Taf. 36–38.
- Muhl, A. – Röhrer-Ertl, F. U. – Röhrer-Ertl, O. Saller, H. 2003: Der Inschriftenring von Paußnitz, Ldkr. Riesa. *Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte* 87, 91–139.
- Prokisch, B. – Kühnreiter, T. 2004: Der Schatzfund von Fuchsenhof. Linz: Oberösterreichisches Landesmuseum.
- Rębkowski, M. 1988: Kolobrzaska zapinka zdobiona motywem złączonych dłoni, na tle podobnych znalezisk z północno-zachodniej Europy. *Kwartalnik historii kultury materialnej* 3, 515–526.
- Roháček, J. 2007: Epigrafika v památkové péči. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště.
- Rulíšek, H. 2005: Postavy, atributy, symboly: slovník křesťanské ikonografie. Hluboká nad Vltavou: Alšova jihočeská galerie.
- Ruttay, A. 1983: Problematika výroby a výskytu dekorativních kovových predmetov na území Slovenska v stredoveku. *Archaeologia historica* 8, 347–363.
- Scarisbrick, D. 2007: Rings. Jewelry of Power, Love and Loyalty. London: Thames and Hudson.

- Schmid, B. 1935: Die Inschriften des deutschen Ordenslandes Preußen bis zum Jahre 1466. Schriften Königsberger Gelehrten Gesellschaft Geisteswissenschaftliche Klasse 11,3. Halle (Saale): Niemeyer.
- Schmidt, V. 1992: Lieps – die slawischen Gräberfelder und Kultbauten am Süden des Tollensesees. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mecklenburg-Vorpommerns 26. Lübstorf: Archäologisches Landesmuseum.
- Schneider, P. – Smíšek, K. 2023: Numismatické určení mincí ze záchranného archeologického výzkumu prováděného Muzeem T. G. M. Rakovník na lokalitě Zbečno (okr. Rakovník), raně středověké pohřebiště v roce 2020. Rakovník: Archiv Muzea T. G. M. Rakovník.
- Sklenář, K. 2003: František Pelz, zapomenutý archeolog královských lesů. Archeologie ve středních Čechách 7, 9–33.
- Stehlíková, D. 2014: Kat č. VI. 177 In: D. Foltýn – J. Klípa – P. Mašková – P. Sommer – V. Vlnas (eds.), Benediktini v srdci Evropy 800–1300. Praha: Národní galerie v Praze.
- Štancarová, V. 2018: Středověký šperk. Archeologické nálezy z Jižní Moravy. Brno: Masarykova univerzita.
- Toranová, E. 1968: Výrobky domácích zlatníků a pamiatky zlatníckych cechov v zbierkach slovenských múzeí. Bratislava: Obzor.
- Traube, L. 1907: Nomina sacra. Versuch einer Geschichte der christlichen Kürzung. München: Beck.
- Urbanová, D. – Havel, D. – Mutlová, P. – Knauber, K. – Schellner, K. – Gorczyca, K. 2021: Christian textual amulet on a lead sheet from Rękawczyn in Greater Poland Province. Sprawozdania archeologiczne 73, 339–364. <https://doi.org/10.23858/SA/73.2021.2.2498>
- Vavřík, D. – Knauber, K. – Urbanová, D. – Kumpová, I. – Blažková, K. – Šámal, Z. 2020: Unveiling magic from the Middle Ages: tomographic reading of a folded lead amulet from Dřevíč fortress (Czech Republic). Archaeological and Anthropological Sciences 12, 12. <https://doi.org/10.1007/s12520-019-00976-4>
- Velínský, T. 2006: Sv. Anna, ochránkyně středověkých manželství. In: L. Březina – J. Konvičná – J. Zdichynec (eds.), Ve znamení Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, CSC. Praha: Casablanca, 452–462.
- Wachowski, K. 2018: Pierścionki. In: K. Wachowski – J. Klápště – S. Krabath – M. Młynarska-Kaletynowa – J. Piekalski. Rytm rozwoju miasta na kulturowym prograniczu. Studium Strefy placu Nowy Targ we Wrocławiu. Wratislavia Antiqua. Część 2. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, Instytut Archeologii, 975–979.

Inscription rings from Zbečno cemetery and Dřevíč hillfort in the Rakovník region, Czech Republic

This paper presents new finds of three brass inscription rings from two sites in the Czech Republic. A ring with an inscription in Romanesque majuscule (ring no. 1) was found in one of 123 graves excavated in 2020 during the rescue campaign at an early medieval inhumation burial site in the village of Zbečno. Fragments of two other inscription rings (no. 2 and 3) were found in 2021 during systematic detector prospecting on the ploughed area of the Dřevíč hillfort.

Ring no. 1 from Zbečno was preserved completely. The inscription on it reads [B]N EST IE H GLIA BN ESTO, i.e. [B](e)N(edictus) EST I(esu)S H(abes/abens/abeas) GL(or)IA(m) B(e)N(edictus) ESTO, which can be interpreted as *Benedictus est Iesus, habes/habes/habens gloriam, benedictus esto*. On the first fragmentary inscription ring from Dřevíč (ring no. 2), there are only five letters preserved: /// BN ES A. The text is considered to be Latin ...B(e)N(edictus) ES A(men) meaning *Benedictus es. Amen*. The second fragmentary ring from Dřevíč (ring no. 3) was inscribed /// M G HAB ///, which is also considered Latin inscription ...M(aiorem) G(loriam) HAB(es/eas) interpreted as *Maiorem gloriam habes/habes*.

Ring from Zbečno and both fragments of rings from Dřevíč evince several identical attributes – production by casting, decoration by imitation of pearl string, and script. They indicate not only the relationship between both sites but probably also the existence of a jewellery workshop that produced rings in series. The text on the completely preserved ring 1 from Zbečno (BNEST) is mostly identical to the text preserved on the fragment of ring 2 from Dřevíč (BNESA). If we try to set the new

finds from Zbečno and Dřevíč in the context of European inscription rings using pan-European data (see *Krabath 2019*), it is very probable that they can be classified as so-called sacral rings, expressing the wearer's piety, which could also have been understood as protective in their time.

Based on the archaeological context, ring 1 from Zbečno can be dated to the turn of the 12th and 13th centuries. Also, the palaeographic analysis confirmed this dating. The preserved sequences of letters can be interpreted as common abbreviated Latin words related to the Christian faith. However, no rings with identical inscriptions have been recorded so far in the Czech, German, or even European context. The inscription on ring 1 from Zbečno can be reconstructed to the continuous Latin text and interpreted as – *Benedictus est Iesus, habes/habeas/habens gloriam, benedictus esto* – can be translated with variations based on possible additions as ‘blessed is Jesus’; the next sequence can be reconstructed and interpreted as *habes gloriam* i.e., literary ‘you have the glory’ or as *habeas gloriam*, i.e. ‘glory to you’ but also as *habens gloriam* meaning literary ‘lord of glory’. The final sequence of BN ESTO, which stands for *benedictus esto*, can be translated as ‘blessed be’. The overall meaning of the inscription undoubtedly represents the Christian faith and piety of the wearer, but its specific meaning remains ambivalent – the final sequence may refer again to Jesus but also to the wearer of the ring, whom Jesus is supposed to bless and thus to protect. A ring found at the site of Väla in Sweden with the text: ‘Kristus välsignar allt från det man bär mig’ has a similar meaning ‘Christ blesses everything (what does the one) who wears me’. In terms of content, the closest parallel to the new find from Zbečno is a 13th-century gold ring from an unknown site in Denmark with the iconography of the crucified Christ and the inscription BENEDICTUS SIT IC XP, i.e. ‘Blessed be Jesus Christ’ (see *Lindahl 2003*, 109, cat. no. 137). In terms of palaeography, the ring from Zbečno brings a new form of the contraction of Jesus' name (IC.), which expands the repertoire of hitherto published christograms.

The inscriptions on the fragmentary rings from Dřevíč cannot be interpreted coherently, but they undoubtedly also belong to sacral inscription rings. The text on ring 2 from Dřevíč (**BN ES A**) is interpreted as *Benedictus es. Amen*, which means ‘...Blessed art thou, Amen...’. Due to the fragmentary nature of the inscription, no specific conclusions can be drawn; the text may again refer to Christ. Finally, the second ring from Dřevíč (ring 3) with the text **M G HAB** represents probably a different inscription with an altered text, which can be interpreted in a sacral context as *Maiorem gloriam habes/habeas*, i.e. ‘...(to you) be greater glory...’.

Grave finds of inscription rings are rather scant. Generally, they represent ca. 11 % of all finds of these artefacts (see *Krabath 2019*, 512) and they are sporadic in the Czech Republic. This is undoubtedly related to the abandonment of the grave goods custom, which can be observed in Christian burials at the end of the 1st millennium. In the following centuries, the finds of rings in the funerary context indicate members of the secular or spiritual elite. These may then be rings symbolizing the office or rings from the property of the deceased. Thus, the very rare finds of inscription rings in funerary contexts from the 11th–13th centuries suggest that the buried persons belonged to a narrow circle of the elite. From the 13th century onwards, similar finds are more frequent, and the owners of the rings may have been not only elites and clerics but also literate merchants, as *Krabath (2019, 512)* suggests. Due to the poor preservation of skeletal remains and the generally low number of grave finds of rings with inscriptions in Central Europe, data on the placement of the ring in the grave, which could reveal more about customs concerning the wearing of these rings, are mostly missing. In the case of West Slavic burials with grave goods, *Schmidt (1992, 34)* shows a more frequent occurrence of rings in female than male burials, worn mostly on the ring finger of the right hand. In Zbečno, the ring was also found on the right hand, but on the middle finger (*Tab. 1*). The sex of the buried individual cannot be determined with certainty (*Online Supplementary Material 1*). However, given that a child's burial lay on the individual with the ring and the shorter stature of the skeleton, it can be assumed that the deceased was a woman. According to the RFA measurements, the material of both rings corresponds to a non-ferrous metal alloy, specifically brass with a higher proportion of zinc (*Tab. 2*).

The excavation of the burial site in Zbečno and the long-term prospection of the Dřevíč hillfort have significantly expanded the finds from the Early Middle Ages in the Rakovnicko region. The relationship between these two sites in the context of 13th-century Přemyslid Bohemia should therefore be given special attention, since along with inscription rings, other elite objects (temple rings, coins, tombstones, burials around churches) show considerable similarity. The planned aDNA analysis of skeletal remains from these sites seems to be an important step in this respect.

JANA BEŽÁKOVÁ, Muzeum T. G. M. Rakovník, p. o., Vysoká 95, CZ-269 01 Rakovník, Czech Republic
bezakova@muzeumtg.m.cz

KATEŘINA BLAŽKOVÁ, Muzeum T. G. M. Rakovník, p. o., Vysoká 95, CZ-269 01 Rakovník, Czech Republic
arheolog@muzeumtg.m.cz

DALIBOR HAVEL, Ústav pomocných věd historických a archivnictví FF MU v Brně, Arne Nováka 1, CZ-602 00 Brno, Czech Republic; havel@phil.muni.cz

ZDENĚK ŠÁMAL, Ústav pro archeologii FF UK Praha, Celetná 20, CZ-110 00 Praha 1, Czech Republic
zsamal@centrum.cz

VĚRA ŠLANCAROVÁ, Ústav archeologie a muzeologie FF MU v Brně, A. Nováka 1, CZ-602 00 Brno, Czech Republic; vera.slancarova@centrum.cz

JIŘÍ ŠNEBERGER, Západočeské muzeum v Plzni, Zborovská 40, CZ-301 00 Plzeň, Czech Republic
jsneberger@zcm.cz

DANIELA URBANOVÁ, Ústav klasických studií FF MU v Brně, Arne Nováka 1, CZ-602 00 Brno, Czech Republic
urbanova@phil.muni.cz